

LA POLITICA AGRARIA DE DÉNIA DURANT LA GUERRA CIVIL

Teresa Ballester Artigues

INTRODUCCIÓ

Des de fa uns anys i concretament en ocasió del cinquantenari de la Guerra Civil, ha aparegut tota una nova historiografia de la Guerra Civil al País Valencià¹. Malgrat aquesta, encara queden moltes fonts documentals inèdites, que fan que siga un tema sense conèixer en profunditat. Des d'aquest treball, amb un estudi local i molt puntual dintre del sector agrícola, s'ha tractat de donar a conèixer una nova faceta de la pròpia Guerra Civil, plantejant el cas de Dénia que cal revisar en tota l'historiografia del tema.

Què va passar després del 18 de juliol en els camps deniers?. Quin paper van jugar els dos sindicats majoritaris -CNT-UGT- en el projecte revolucionari per al camp?. Aquestes i moltes altres preguntes hem tractat de contestar en les poques línies que ens ofereixen aquestes planes. És un treball obert, puix ens manquen moltes dades i molts més materials (que esperem apareguen el dia que l'arxiu històric de Dénia estiga totalment ordenat i classificat) per a poder considerar-lo tancat.

De tota manera, ens hem hagut de centrar en la faceta organitzativa, deixant de banda qüestions tan importants com és la pròpia producció de la pansa, la taronja, les amet-

les, com va evolucionar i quins foren els organismes que s'encarregaren de la seva producció i exportació, etc.

Ens hem centrat en el *Comité Agrícola Local (CAL)*, i, des d'aquest, com es va organitzar una economia agrícola de guerra.

Ens els primers mesos de la guerra, quan no estava encara el CAL creat, fou el *Consell Municipal (CM)* juntament amb el Comitè d'Enllaç els que s'encarregaren de que el camp no es paralitzara. Entretant el Comitè d'Expropiacions anava agafant les terres dels suposats enemics del Règim, que després serien declarats facciosos per la *Junta Qualificadora (JQ)*. Tot aquest procés es va fer sota la legislació que anava decretant el Govern Republicà. Açò va portar a transformacions de la tradicional estructura agrària mitjançant la desarticulació de les grans propietats i la redistribució de la terra, assajant formes d'explotació col·lectivista de les terres que havien estat expropiades i que depenien de l'*Institut de Reforma Agraria (IRA)*.

Cada municipi va tenir, després del 18 de juliol, la seva peculiar política agrària durant l'estiu i la tardor de 1936, que en els anys de guerra anaren evolucionant cap a unes transformacions agrícoles que s'adaptaren en

cada moment a les necessitats de la rera-guarda. Anem a analitzar alguns d'aquests aspectes al camp de Dénia.

Els primers mesos de Guerra: El Comitè d'Enllaç.

A Dénia després del 18 de juliol els grans propietaris abandonaren les terres i les imminents collites del raïm per a fer pansa. No va existir una espontaneïtat inicial per part dels llauradors en fer-se càrrec d'aquestes terres, com va ocórrer en altres llocs de l'Estat², ací es va crear el Comitè d'Enllaç integrat per delegats de les organitzacions obreres i partits polítics afectes al Règim. Aquest Comitè va substituir els antics propietaris en la direcció de les terres, l'ordenació del treball, el pagament dels jornals, etc., controlant els camperols que foren enviats a les diferents finques a treballar³.

Per disposició del Ministeri d'Indústria i Comerç del 15 de setembre, aquest Comitè va quedar facultat per a expedir l'autorització d'exportació de pansa a l'estranger en les duanes d'Alacant, Dénia, Gandia i València⁴.

Gràcies a aquest Comitè no es va paraitzar la producció de la pansa, ni de l'ametla, ni la seva exportació.

Tenim constància que aquestes exportacions de pansa es portaren a cap sense dificultats⁵. Les divises que es produïren foren entregades al Banc Exterior d'Espanya.

Però aquest Comitè d'Enllaç en acabar la temporada pansera es va extingir, quedant en funcionament un altre organisme: el Control Panser, per a liquidar les operacions efectuades en aquesta primera campanya de la guerra⁶.

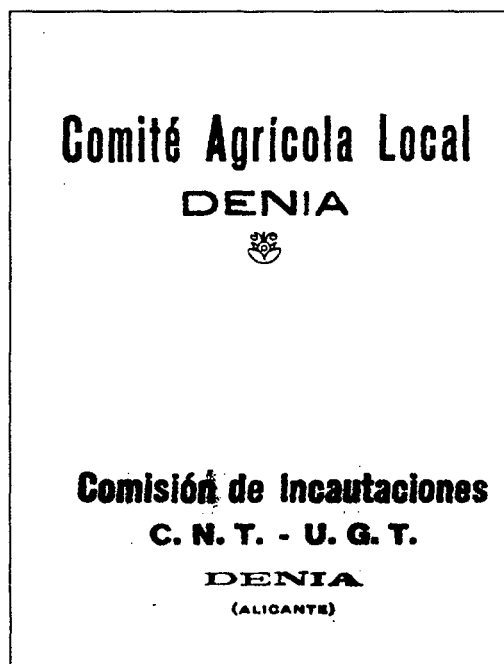
En arribar la segona campanya de la pansa, el Consell Municipal, el 9 de juliol de 1937, es planteja el fet de la nova recol·lecció i sol·licita de nou al Ministeri

que faculte a Dénia per a exportar pansa i, el 22 de juliol de 1937, el Ministeri d'Hisenda i Economia autoritza al Consell Municipal de Dénia perquè controle totes les instàncies i sol·licituds d'exportació de pansa. Desconeixem què va passar durant aquesta campanya de 1937-38 i la següent de 1938-39, malgrat tenir notícies aïllades de les dificultats perquè arribaren els vaixells als diferents ports.

CREACIÓ DEL COMITÈ AGRÍCOLA LOCAL DE DÉNIA

El Decret del Ministeri d'Agricultura sobre la creació dels CAL del Front Popular, va aparèixer el 16 de setembre de 1936, amb la finalitat urgent de conservar l'índex de producció normal i a ser possible augmentar-lo, per la qual cosa s'havia d'obligar als posseïdors de la terra a que la cultivaren tota.

Aquest CAL havia de quedar constituït abans del 25 de setembre, havent de notificar immediatament la seva formació al

¹ GIRONA ALBUIXECH, A. La historiografía valenciana de la guerra civil: un estat de la qüestió. Ullal n.º 10. La Safor, 1986.

² Veure BOSCH, A. "Las Colectivizaciones: Estado de la cuestión y aspectos regionales". Presentat al Congrés "50 anys 1936-86 València capital de la República". 1986.

³ Llibre del Comitè d'Enllaç, tenim constància del n.º 2 (Arxiu Municipal de Dénia), que correspon als jornals pagats els mesos de novembre i desembre de 1936.

⁴ Veure ordre de 15 de setembre de 1936, Gaceta de Madrid n.º 259. En haver-se prohibit l'exportació de tota classe de comestibles, se li concedeix amb aquesta ordre, especial autorització a Dénia i al seu Comitè d'Enllaç.

⁵ Llibre d'Actes de Ple de l'Ajuntament de Dénia. Sessió del 9 de juliol de 1937. AMD.

⁶ Ibidem. Sessió del 10 de setembre de 1937.

Ministeri d'Agricultura⁷. Tanmateix a Dénia es va constituir el CAL el 7 de març de 1937, el presidia l'Acalde o el President del Consell Municipal, i en formaven part com a vocals dos representants de la Societat de Treballadors de la Terra -UGT-, i altres dos de l'Organització Camperola de la Federació Local de sindicats Únics -CNT-AIT-⁸.

Com es pot observar, a Dénia es va retardar en mig any la creació del CAL. ¿Què estava ocorrent en aquells moments entre els camperols i el poder municipal i sindical per a provocar aquest retard?

Quan el Decret de creació del CAL va aparèixer, el Consell Municipal se'n fa ressò i queda enterat en la seva Sessió Plenària del 24 de setembre de 1936, però continua portant endavant totes les tasques agrícoles que en realitat li pertocaven al CAL. Com hem vist abans, s'havia solucionat la primera collita mitjançant el Comité d'Enllaç, per tant no hi havia pressa. Per altra banda, quan es creara el CAL seria aquest qui hauria de mamprendre el problema més fort que va haver d'afrontar el Consell Municipal: el de les terres expropiades. A qui anirien a parar?, a mans d'explotació individual o col·lectiva?

EXPROPIACIÓ DE TERRES

Pel Decret del 8 d'agost de 1936 s'autoritza l'intervenció per l'autoritat municipal de qualsevol explotació agrícola que fora abandonada pel seu propietari, cultivador o arrendatari. Eren els alcaldes dels Ajuntaments, com a delegats de l'Institut de Reforma Agrària (IRA), els qui tenien la potestat i el deure d'intervenir temporalment les terres abandonades pels seus propietaris i entregar-les per al seu usdefruit, a les organitzacions obreres legalment constituïdes abans del 18 de juliol, donant-ne compte immediat a l'IRA⁹.

A més d'aquest decret, hi havien el del 7 d'octubre de 1936 que tractava dels Desafectes al Règim. Pel seu primer article es podien expropiar, sense indemnització i a favor de l'Estat, les finques rústiques dels qui havien intervingut de manera directa o indirecta en el moviment insurreccional contra la República, puix es consideraven a aquests enemics del Règim.

Havia de ser una Junta Qualificadora la que fera la relació d'aquests propietaris. Així, a Dénia la J.Q. fa una relació de més o menys 60 persones, malgrat estar emparen-

Sindicato **U**nico del **R**amo de **C**amperinos

C. N. T.

Calle Gabriel Moreno, 3

A. I. T.

DENIA, 12 de ABRIL de 1936

⁷ Comunicació del Servei Agronòmic Nacional -Alacant- al Consell Municipal de Dénia. AMD. Lligall 233.

⁸ Llibre d'Actes del CAL 1937-39. Veure Acta de constitució. El primer CAL va estar format pel President -Salvador Beltran Ripoll- (UGT), els vocals: Vicente Arbona (UGT), Pedro Alberola (UGT), Vicente Gaya (CNT) i Tomas Ferrer (CNT), essent el Secretari Manuel Mahiques Botella. AMD.

⁹ BOSCH SANCHEZ, A. "Ugetistas y Libertarios. G. Civil y Revolución en el País Valenciano. 1936-39." Institució Alfons el Magnànim. València, 1983. Veure ampliació decret plana 39.

tades moltes d'elles entre si. Coincideixen amb els majors propietaris de finques rústiques de Dénia¹⁰.

En setembre de 1936, ja estava treballant la Comissió d'Expropiacions de Dénia, formada per la CNT-UGT, que alçaven acta de tots els béns, tant rústics com urbans, dels qui ells consideraven facciosos, en aquest cas es troben les terres i cases de l'Ex-General Ripoll, de les quals es fa càrrec al Comité d'Enllaç el 8 d'octubre; les de l'Ex-Comandant Vazquez i l'Ex-Marquesa de dos Aiguës el 10 d'octubre; de la Torreta de Gavilà el 14 de desembre, els Palmars el 22 de novembre i un etcetera prou llarg¹¹.

El Consell Municipal, fins desembre de 1936 no es va manifestar respecte a aquest tema. Era problemàtic debatre qui havia d'explotar les terres expropiades i anava ajornant-ho.

La iniciativa fou, com en moltes altres localitats del País Valencià, de la CNT¹². Aquest sindicat tenia una certa tradició a Dénia on s'havia constituït el 15 d'octubre de 1919. Fou un grup d'afiliats de la CNT el qui demanà que les terres foren entregades a la Cooperativa Obrera Dianense¹³. Van existir discrepàncies entre els diferents consellers que formaven l'Ajuntament, però en votació nominal va guanyar que foren entregades les terres a la Cooperativa. L'Alcalde Sr. Ivars Ronda, que pertanyia a la UGT, va votar que "no" - i en la seva explicació de vot va dir:

"Por entender que unas cuantas firmas no pueden atribuirse, por mucho que valgan, la representación de una Sindical, y en el escrito no habla de la Confederación nacional del Trabajo, sino de varios afiliados a dicha Sindical. Y porque la aludida pretención han debido mantenerla la CNT y la UGT de común acuerdo, y no varios afiliados a la primera de dichas Sindicales sin mas personalidad que la individual de cada

Sociedad de Trabajadores de la Tierra
U. G. T.
D E N I A

uno"¹⁴.

En saber la decisió presa pel Consell Municipal de Dénia d'entregar les terres a la Cooperativa Obrera, immediatament, i des del Ministeri d'Agricultura, se li crida l'atenció, advertint-li que no té cap competència per fer entrega de la terra i que s'havia de fer mitjançant Reforma Agrària¹⁵ i, a més a més, que de cap forma s'havia d'imposar un règim sense estar d'acord amb les organitzacions obreres usufructuàries. Imposar una col·lectivització per la força era posar-se front a les disposicions del Govern¹⁶.

Se li crida l'atenció al Consell Municipal de Dénia amb la base legal del Decret del 7 d'octubre de 1936, pel qual les terres expropiades passaven a dependre directament del Ministeri d'Agricultura i de l'IRA, essent entregades en usdefruit a les organitzacions camperoles locals, per a treballar-les en règim col·lectiu o individual, segons decidiren les assemblees respectives.

Amb aquesta intervenció per part del Ministeri d'Agricultura queda suspès l'acord prè per pel Consell Municipal, d'entregar les terres expropiades a la Cooperativa Camperola¹⁷.

¿Com es pot interpretar aquest fet que anava retardant la cessió de les terres expropiades als llauradors per part del Consell Municipal?. En principi podem pensar que les diferents organitzacions polítiques i sindicals, volien convertir-la en un triomf propi a nivell polític, decidint com, i a qui, anaven

¹⁰ Hem arribat a aquesta conclusió per l'estudi del Padró de riquesa rústica de novembre de 1934. D'un total de riquesa imposable de 724.385 ptes. que està repartida entre 4.935 contribuents, hem pogut constatar que la riquesa imposable superior a 2.500 ptes fins la màxima de 35.112 ptes., la posseeixen tan sols 30 contribuents, el que fa un total de 162.026 ptes. O siga que el 0,60% dels contribuents tenen el 22,36% de la riquesa imposable. I el 99,39% restant sols tenen el 77,63% de la riquesa. Així, d'aquests 30 majors contribuents, 17 ens apareixen en la primera llista de la J.Q. Anem a citar alguns d'aquests: José Morand Merle - 35.112 ptes., M.ª Dolores Morand Miquel - 20.400 ptes., Francisca Moreno Montaner - 7.478 ptes., Amparo Merle Morand - 6.978 ptes., Rafael Cañamas Morand - 5.344 ptes., José Gavilá Ferrer - 5.288 ptes., Pepita Ferrando Moreno - 3.525 ptes., M.ª Dolores Ferrando Moreno - 3.392 ptes., Nicolas Merle Morand - 2.916 ptes. - etc.

¹¹ *Comissió d'Expropiacions*. AMD. Lligall 214. Cal aclarir que aquestes persones no eren "ex" - en els seus càrrecs o títols, però passen a ser-ho des d'aquest moment.

¹² SMYTH, Terence M. *La CNT al País Valencià 1936-37*. Editorial Eliseu Climent. València 1977.

¹³ No existeix constància d'aquesta Cooperativa i segons creiem per l'Acta de Ple del 29 de desembre de 1936 (AMD), la pretenia crear la CNT per a donar-li les terres expropiades. Segurament voldria una col·lectivitat malgrat utilitzar en aquells moments aquest terme de Cooperativa.

¹⁴ Llibre d'Actes de Ple. Sessió del 25 de desembre de 1936. AMD.

a parar les terres i el sistema d'explotació. I així, la CNT pretenia fer una col·lectivitat d'aquest sindicat amb les terres expropiades, i per aquest motiu es va oposar l'UGT, posant-hi entrebancs, fins aconseguir, ja en l'any 1937 una col·lectivitat de camperols mixta CNT-UGT, que es va fer càrrec en part de les terres expropiades.

Aquest fet ens podria portar a pensar que existien discrepàncies entre ambdós sindicats; podem afirmar però (encara que això seria tema d'un altre treball) que a Dénia, la política sindical de la CNT i la UGT va anar sempre conjuntada, formant part ambdós de tots els organismes municipals de poder i inclús de moltes col·lectivitats conjuntes.

Per testimoni oral tenim constància de l'existència d'un pacte entre les dues sindicals per compartir tot tipus de poder. No sabem en quins termes fou signat aquest pacte, però si podem afirmar que a més de compartir totes les institucions municipals, els dos sindicats formaren part de: Col·lectivitat del transport, Col·lectivitat de la construcció, Asserries col·lectives, Perruqueries col·lectives, Col·lectivitat de llanders, Indústria pesquera i derivats, Indústria Joguetera Cooperativa, i la Col·lectivitat de Camperols de la qual hem tractat.

LA JUNTA QUALIFICADORA DE DÉNIA

Com hem anat veient, les terres dels presumptes propietaris enemics del Règim, havien passat a mans del Consell Municipal qui, a través del Comitè d'Enllaç, les administrava. Com assenyalava el Decret del 7 d'octubre de 1936, era la J.Q. la qui decidia si un propietari era o no era, segons el seu comportament, faccions. Ja hem constatat que, sense haver-se ni tant sols creat aquesta junta, la Comissió d'Expropiacions anava

apropiant-se dels béns dels grans propietaris.

El Consell Municipal el 29 de gener de 1937, es va manifestar respecte a aquest tema, afirmant que la no creació de la J.Q. per a l'expropiació de les finques retardava l'entrega als agricultors de les terres, i així, el Consell Municipal comunica als Sindicats la necessitat de constituir aquest organisme¹⁸.

Fou finalment a instàncies de la J.Q. Provincial de Finques Rústiques Expropiades, que es crea a Dénia el 26 de febrer de 1937 la J.Q. Estava composta per representants dels dos sindicats UGT i CNT.

Aquesta no tenia poder decisor, puix era a Alacant on es declarava quines finques s'expropiaven sense indemnització per ser els seus propietaris enemics del Règim.

Per dalt d'aquestes juntes estava Govern Civil, el qual no va deixar mai que s'expropiaren finques sense una clara justificació de què els seus propietaris estaven en contra del Govern Republicà. Així, el 27 de desembre de 1937 se li comunica al President del Consell Municipal de Dénia que se li torne una finca a A.B.R., de la seva propietat i que cultivava individualment, i sobre la qual no existeix cap expropiació¹⁹. Aquests casos ocorregueren pel retard que s'havia donat en crear la J.Q., i per la promtitud en què havia actuat la Comissió d'Expropiacions. Així i tot, en termes generals, coincidiren els grans propietaris als qui s'havien expropiat les finques rústiques, amb la llista que va fer la J.Q. (veure nota 10).

ACTUACIONS DEL COMITÉ AGRÍCOLA LOCAL

Un dels primers problemes que hagué d'afrontar el CAL, recent constituït l'any 1937, fou la resolució de les diferents peticions de trossos de terra per part dels camperols que no la posseïen. Ja en gener de 1937

¹⁵ Des del 9 de setembre estava a Alacant un Delegat de l'IRA amb la finalitat de legalitzar totes les expropiacions de finques rústiques i de donar orientació sobre aquestes a les organitzacions camperoles de la Província. Veure QUILIS TAURIZ, Fernando. "El comienzo de la Guerra en Alicante: Las transformaciones sociopolíticas". Canelobre n.º 7-8. 1986. Revista de l'Institut Juan Gil Albert.

¹⁶ Telegrama remés pel Ministeri d'Agricultura al Consell Municipal el 29-XII-36. En ell s'utilitzen com a semblants els termes Cooperativa i Col·lectivitat aplicats a allò que es pretenia crear a Dénia.

¹⁷ Llibre d'Actes de Ple. Sessió del 29-XII-36. AMD.

¹⁸ Carta dirigida pel Consell Municipal a la CNT el 2-II-37. Lligall 214. AMD.

el Consell Municipal veu la necessitat d'estudiar una fórmula per a poder solucionar el cas dels camperols que no entren a formar part de la col·lectivitat. En transferir-se totes les competències al CAL fou aquest el que va haver de resoldre la qüestió.

La majoria dels camperols basaven la seva petició, en fer la demanda de terres, en que estaven abandonades i en condicions de ser ben treballades. Els vocals del CAL abans d'accedir a la sol·licitud es cercioraven d'aquest fet.

Altres vegades eren els propis vocals del CAL els qui se'n adonaven de l'existència de terres sense treballar i les ofertaven als llauradors. Per exemple el 23-XII-37, el vocal Calafat denuncia que la partida anomenada "Marina de la Coronela" es trobava en complet estat d'abandonament, per la qual cosa es devia cedir en usdefruit a alguns llauradors que la cultivaren i la posaren en condicions de produir, puix segons aquest vocal, tenia la seguretat que no faltaria qui vulguera fer-ho.

Les peticions que es fan al CAL, de terres per a treballar individualment, són generalment mitjançant un sindicat. I així tenim constància que, per la CNT-AIT, es demanen finques per a treballar-les els seus afiliats: El 4-I-37 dos llauradors volen 10 fanecades cadascun de la finca Palmer de Riera. El 9-IV-38 tres camperols les seves famílies volen parcel·les de finques els patrons de les quals han estat declarats desafectes al Règim, concretament de la finca de Beniadlà.

D'aquest tipus de peticions també se'n fan mitjançant l'UGT, el 5-I-38 dos llauradors demanen terra per a treballar-la individualment, 10 fanecades de regadiu de la finca de Paquita Moreno, al·leguen no posseir quantitat alguna de terra i per tant la necessiten per a poder desenvolupar-se en la

vida. Altres dos llauradors també d'aquest sindicat, sol·liciten terra de la finca partida de Beniadlà, 30 fanecades de cep de moscatell, alfals, un poc de blat i caseta prou deteriorada. Al·leguen que l'amo d'aquesta finca la va entregar a un arrendador que amb la seva pròpia terra en té prou.

Els camperols, una vegada formalitzats els requisits legals de la petició, compareixien davant del CAL i es formalitzava l'acte d'entrega de les finques. El CAL, front a aquestes peticions de terres, sempre agafava les que estaven mal treballades i les que havien estat expropiades a les persones desafectes al Règim.

Peticions a nivell individual i sense mitjançar cap sindicat també n'existiren, com la de la finca "Colomer del Zarzo" que es trobava a Mongòlia²⁰, de 40 fanecades de secà 36 cultivades i la resta sequer de pansa i solar de casa, el demandant es compromet, a treballar-les íntegrament sense buscar cap jornalero. El 22-XII-37 el CAL li entrega les terres.

El 30-XII-37 compareixen al CAL dos veïns que sol·liciten 18 fanecades de la partida Negraletes per a treballar-les, segons ells es troben abandonades i semi-cultivades. Accedeix el CAL a que el tros passe a ser treballat i usdefructuat perquè produeixca el màxim rendiment, fent-se'n càrrec de la terra a nivell individual. El President del CAL es fa l'advertència als llauradors que, en cas de no estar treballat cadascun dels trossos a cada època de l'any, segons l'ús i costums del bon llaurador, se'ls revisaria aquesta autorització i passaria la terra a altres usdefructuaries que ho sol·licitaren.

FUNCIONS DEL COMITÉ AGRÍCOLA LOCAL

D'entre totes les tasques que va realitzar

¹⁹ Lligall 214. AMD.

²⁰ Mongòlia és el nom que li van donar a Jesús Pobre en temps de Guerra.

el CAL de Dénia, per qüestions d'espai anem a destacar-ne sols algunes que considerem les més importants.

Vigilància del terme municipal

Fou una de les tasques que més seriosament va portar endavant. La finalitat era la màxima producció agrícola. Aquesta vigi-

lància era exercida pels vocals del CAL, els quals, com marcava el Decret de 15 de setembre de 1936, podien cobrar els jornals i les altres despeses de les feines que realitzaren. Per exemple el 19 de febrer de 1938 i per haver investigat la quantitat de blat sembrada en el terme, els vocals cobren les següents dietes²¹:

Salvador Calafat.....	12 dies a 10,50 ptes.	126 ptes.
Regino Ivars.....	12 " "	126 "
Agustin Pardo	12 " "	126 "
Gabriel Gilabert	10 " "	105 "
TOTAL		438 Ptes.

Existien tres guardes rurals que vigilaven el terme, però com era insuficient, el President del CAL proposa el 28 d'abril de 1937, per la gran quantitat de denúncies i protestes de danys i robatoris que s'efectuen en les diferents partides, tant en les collites com en les mateixes plantes, arbres i ramat, que, per cadascuna de les sindicals i d'entre els mateixos camperols afiliats, es nomene el nombre que es crega n'ecessari i que siguen persones d'absoluta confiança i garantia quan a la seva moralitat i afecte al Règim, perquè, sense retribució de cap classe, s'encarreguen d'una manera vetlada i secreta de la vigilància del terme.

La intensificació de la vigilància era més per a impedir que, els poseïdors de les terres les tingueren abandonades empleant-se en altres treballs per a guanyar-se un jornal, que per evitar robatoris.

Podem afirmar que l'obligació que amb més afany porta endavant aquest organisme és la de vigilar el terme perquè es treballa en cada època segons l'ús i costums del bon llaurador, amb la finalitat del màxim rendi-

ment possible. Com manifesta el Secretari d'aquest Comitè en desembre de 1938, encara es troben finques deficientment treballades i altres completament abandonades, la qual cosa és responsabilitat del Comitè, prenent-se la mesura de cridar als usdefructuaris d'aquestes terres perquè expliquen i al·leguen raons per tenir les finques abandonades.

No es podia realitzar cap activitat agrícola sense consultar el CAL. Per a talar arbres era precís el seu consentiment. En octubre del 1937, dos vocals del CAL que vigilaven el terme denunciaren que en la finca Torreta de Gavilà, que usdefructua la Col·lectivitat de Camperols s'estan talant unes oliveres en plena producció, puix són arbres d'uns 25 anys, i consideren és un perjudici per a la finca, demanant-li al President del CAL prenga les mesures oportunes. El CAL suspén immediatament la tala. Però el 22 d'octubre es demana per escrit des de la Col·lectivitat al CAL autorització per talar aquests arbres, explicant que no cubreixen amb la seva producció les despeses del cul-

²¹ Lligall 233. AMD.

tiu, i així el CAL dóna permís per talar 60 oliveres sense producció de la Torreta del Gavilà, 40 llimeres de dos anys de la Torreta d'Almela i 30 pomelers de dos anys de Negral. També la Col·lectivitat en gener de 1938 demana permís per a arrancar set fanecades de tarongers vells sense producció de la partida Estanyons.

Com veiem fou la Col·lectivitat la més preocupada per la productivitat ràpida de la terra, puix necessitaven lloc on sembrar productes essencials com blat o creïlles i no els interessava mantenir arbres joves que només produïren a llarg termini.

Sol·licitud de sements, adobs i altres materials agrícoles

És el CAL el qui té la difícil tasca d'aconseguir tot el que feia falta als llauradors, no sempre, en els temps de guerra, es podien aconseguir els productes o les sements necessàries per a continuar la producció, o tenir uns bons rendiments.

La collita dels tarongers de l'any 1937 estava en perill per no tenir equip de fumigació, puix ja a l'estiu de 1936 no s'havien fumigat els tarongers per manca d'ingredients com cianur sòdic o àcid cianhídric líquid. Es calculava que la temporada de 1937 si no es fumigaven tendrien un minvament del 50% de taronja. La Secció Agronòmica d'Alacant no posseïa aquests productes, i davant les insistències del CAL li recomana, per aconseguir l'equip de fumigació i el material necessari, es dirigeix a l'Escola de Burjassot.

Crèdits Agrícoles

Era funció del CAL canalitzar les diferents sol·licituds de crèdits. Pel decret del Ministeri d'Agricultura de 14 de gener de

1937 es regulen aquestos crèdits. En el seu article segon, el decret diu: "... obligación de depositar la cantidad necesaria de los productos agrícolas recolectados por la entidad, como prenda a responder la obligación del préstamo".

La Col·lectivitat de camperols de Dénia va demanar un crèdit de 800.000 ptes. que es va aprovar el 31 de març de 1937, havent de depositar els productes de la seva collita com a garantia, comproment-se a donar compte al CAL dels moviments que dels articles fera. I així el 21 de setembre de 1937 va dipositar 8.934 kg. d'almetla, 32.500 kg. de pansa i 3.483 kg. de blat. Els productes eren controlats pel dipositar -Gabriel Grimalt- que havie estat nomenat conjuntament pel CAL i la Col·lectivitat²². El 23 d'octubre de 1937 la Col·lectivitat retira 1.500 kg. de blat per a utilitzar com a sement i es compromet a reintegrar l'import després de repartir-lo i vendre²³. El 2 de novembre de 1937 s'entrega al CAL 31.907 kg. nets de pansa que tenen un valor de 70.195 ptes. també com a garantia del crèdit pendent amb el Crèdit Agrícola Nacional. El 12 de novembre de 1937 el CAL autoritza a la Col·lectivitat a retirar del diposit els següents productes: 1.983 kg. de blat i 8.943 d'almetla, comproment-se la col·lectivitat a entregar oportunament el producte que obtingueren, per a anar saldant el crèdit.

Hem vist que el CAL estava al corrent de tots els moviments dels productes que va fer la col·lectivitat l'any 1937, el motiu era l'article 4 de l'esmentat decret, que deia: "Los depositarios darán cuenta de la constitución del depósito al Comité Agrícola Local, los cuales certificarán de dicha constitución, enviando la correspondiente acta al Servicio Nacional de Crédito Agrícola". I així, el CAL controlava tot el relatiu als crèdits, tant la concessió com la responsabilitat d'autoritzar la venda dels productes recol·lectats.

²² Declaració jurada del Depositari 21-IX-37. Lligall 234. AMD.

²³ Sol·licitud del President de la Col·lectivitat Francisco Blaquer Femenia dirigida al CAL 23-X-37. Lligall 234. AMD.

Per aquesta feina tenien dret a rebre una comissió que podien fer efectiva quan el préstec havia estat cancel·lat totalment.

A més d'aquest crèdit del qual hem parlat, en tenim constància d'un de 200.000 ptes. que el CAL va concedir el 14 d'abril de 1937 a la Federació de Treballadors de la Terra - UGT-, i un de 100.000 ptes. a la Societat de Camperols el 31 de març de 1937. Durant tota la guerra el Ministeri d'Agricultura va propiciar els crèdits, procurant, mitjançant fullets i propaganda que arribaren a coneixement de totes les entitats camperoles, sempre amb la garantia de les collites en peu i els fruits pendents.

El CAL va desempenyar les seves funcions amb la representació dels dos sindicats camperols UGT-CNT, fins novembre de 1938, que la CNT no nomena representants al·legant que no té persones aptes per a desempenyar el càrrec. Davant aquesta situació el Consell Municipal de Dénia demana al Servei Agronòmic d'Alacant l'autorització perquè el CAL continue funcionant prescindint de la CNT, malgrat la Circular de la junta Provincial del Treball Agrícola del 3 d'octubre de 1938, que ordenava la reorganització dels CAL en aquells pobles que per incorporació a files i altres causes no estigueren complets. L'última sessió que va celebrar el CAL fou el 7 de gener de 1939.

LA COL·LECTIVITAT AGRÍCOLA DE DÉNIA

Estat de la qüestió

Sobre col·lectivitats agràries existeix un complet treball a nivell del País Valencià realitzat per Aurora Bosch, on no es cita la col·lectivitat agrària a Dénia. També en un treball presentat per Emilio Oliver al Primer Congrés d'Història del País Valencià²⁴,

aquest afirma que a Dénia no existiren col·lectivitat de tipus agrari i que algunes poques finques foren expropiades pels Comitès. Segurament ambdós autors desconeixen la font documental que hem consultat per a realitzar aquest treball i gràcies a la qual podem afirmar que sí va existir una col·lectivitat agrària mixta UGT-CNT a Dénia i que foren moltes hectàrees les que van expropiar.

Creació de la col·lectivitat

A nivell general les expropiacions foren la base de les col·lectivitats agrícoles. El mateix va ocórrer a Dénia on desconeixem com van arribar a un acord els dos sindicats, i la gestació real d'aquesta col·lectivitat mixta. Sí sabem que, el Consell Municipal ja no fa cap intent més per imposar el règim individual o el col·lectiu, ben al contrari, es manifesta a principis de 1937 dient que era el poble el qui devia portar la marxa de la revolució, i el propi poble el qui havia d'imposar al Govern el camí a seguir i els camperols els qui havien d'organitzar-se²⁵. Desconeixem la data exacta (pel material que hem treballat fins ara) de creació de la Col·lectivitat però al gener de 1937 ja existeix correspondència per la seva part. La primera comunicació de la col·lectivitat que ens trobem data del 2 de gener de 1937, en la qual Vicent Llobell com a President del Consell de la Col·lectivitat li demana al Consell Municipal varies finques, la majoria en mal estat de cultiu, i els propietaris de les quals havien estat en contra de la República i per tal devien ser considerats facciosos. Sol·liciten l'expropiació immediata de les finques, perquè passen a la col·lectivitat que no té suficient quantitat de terres per a ocupar-hi tots els seus afiliats²⁶.

A aquesta petició el Consell Municipal contesta dient que esperen la constitució de

²⁴ OLIVER SANZ DE BREMOND, E. Primer Congrés Història País Valencià. Volum IV. "Un siglo de transformaciones agrícolas en la campiña dianaense". Universitat de València 1974.

²⁵ Llibre d'Actes de Ple Ajuntament de Dénia. Sessió del 5-I-37. AMD.

²⁶ Sol·licitud dirigida al C.M. especificant els noms de les sis finques que demanen. Lligall 233. AMD.

C. N. T. **U. G. T.**

Colectividad Campesina

DENIA, ... 11. Enero 1938.....

Historiador Chabás, 5

la J.Q. que estudie els diversos casos.

Com diu A. Bosch, és quelcom comunement acceptat considerar que el que va possibilitar la formació de les col·lectivitats fou el buit de poder subsegüent a la sublevació militar i la iniciativa de les sindicals, però segons aquesta autora, al País Valencià el buit de poder no fou tan gran, ni la capacitat revolucionària dels camperols fou evident. Aquest és el cas de Dénia on no es va formar la col·lectivitat d'una espontaneïtat inicial, ben al contrari van existir prou entrebancs per la seva formació i no precisament per buit de poder, sinó al revés per existir a Dénia un control total des del Consell Municipal del front Popular on s'havien integrat els sindicats majoritaris.

El fet que la col·lectivitat de Dénia siga mixta -CNT-UGT-, no té un explicació massa clara. A nivell del País Valencià de les 264 col·lectivitats que comptabilitza A. Bosch, 20 eren mixtes i sols una en Alacant, en aquest cas si li sumem la de Dénia serien dues. Com veiem estaven en total minoria les col·lectivitats mixtes, segurament pels problemes existents entre les dues sindicals. La major part pertanyien a la CNT. ¿Per què

la col·lectivitat de Dénia no va ser sols de la CNT?. De moment desconeixem les raons d'aquest cas inexplicable, sabent que la major part dels camperols que pertanyien a la col·lectivitat de Dénia eren de la CNT²⁷.

Terres que pertanyien a la col·lectivitat de camperols

La Col·lectivitat de Dénia que pertanyia a la Col·lectivitat Confederal de Treballadors Camperols, tenia terres per tot arreu del terme de Dénia i en diferents partides. En tenim constància de les següents: Alter de Morand, Alqueria de Merle, Beniadlà, Bovetes, Estanyons, Fredat, La Moia, Marjal, Molinell, Madrigueres, Mongòlia, Negrals, Palmar, Pont-sec, Pou de la Muntanya, Saladar, Santa Paula, Tossalet, Torrecremada, Torreta de Gavilà, Torreta d'Almela, Ullal i La Xara

No totes les finques que formaven part de la col·lectivitat havien estat de terres expropiades, algunes foren entregades voluntàriament pel seu propietari, com és el cas de R. Portoles que, posseïa una finca, Bovetes, de 93 fanecades de regadiu amb un motor de 5 H.P., una cavallèria, utensilis de llaurar, i

²⁷ Llibre d'Actes de Ple de l'Ajuntament de Dénia. Sessió del 15 d'abril de 1938. AMD.

una casa-vivenda situada en el centre de la partida, en març de 1938 fa col·lectivitat amb altres dos llauradors i passa a formar part de les terres col·lectivitzades. Aquest procés de col·lectivitzacions no va quedar tancat en un primer moment sinó tot al contrari, van anar afegint-se noves finques. El 31-XII-38 es reuneixen 10 llauradors, tots bons llauradors, i convenen entre ells, de treballar col·lectivament part de la finca Alter de Morand de 230 fanecades de diferents cultius de secà. El CAL els concedeix l'autorització per a que done el màxim rendiment en la seva producció, tenint en compte que al propietari no li es possible atendre degudament les terres i a més, és persona desafecta al Règim, segons la Junta Qualificadora.

Existeixen casos de llauradors que, després de formar part de la col·lectivitat, reclamen la terra a nivell individual i són el President de la col·lectivitat i el President del CAL els qui decideixen aquestes situacions. Són camperols que portaven terres arrendades de patrons desafectes al Règim i que les van aportar voluntàriament a la col·lectivitat per a treballar-les en comú amb els altres companys, segons declaraven els mateixos llauradors "amb caràcter d'assaig".

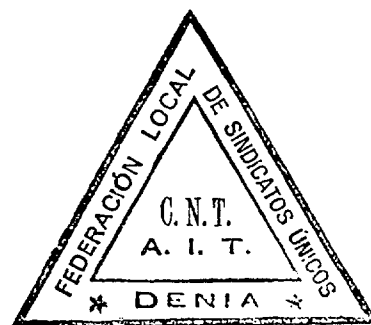
Alguns d'aquests camperols, el 3-XII-37 voluntàriament es donen de baixa de la col·lectivitat i demanen que se'ls tornen les terres per a cultivar-les individualment com feien abans d'ingressar a la col·lectivitat. No especifiquen els motius que els van portar a prendre aquesta decisió. L'un demana 2,5 fanecades de la finca de La Moia. Li és denegada la petició que havia estat presentada mitjançant la CNT, puix el Consell de la Col·lectivitat havia informat que en expropiar-se-la, aquesta finca estava semi-abandonada. Pel mateix motiu se li deneguen a un altre llaurador 6,5 fanecades de la partida Bovetes i 34 de la partida Marjal

D'aquests fets podem deduir que les te-

res que pertanyien a la col·lectivitat estaven ben treballades, i que els llauradors que se les volien quedar sense pertànyer-hi ho farien per a treure'n més beneficis personals o per qualsevol altre motiu que desconexem.

Si que són acceptats els motius de salut, que feien més factible el treball individual. Aquest és el cas de la reclamació provinent de la finca Alqueria de Merle de 150 fanecades de secà i casa, que és on vivien els dos llauradors que la reclamaven. Físicament estaven prou inútils un per una malaltia que l'havia deixat coix, i l'altre que es trobava en un hospital militar de resultes de la guerra. Pertanyien a la col·lectivitat, i com ja no podien portar tota la finca, demanaven per a treballar, el que el CAL estimara que els dos llauradors i les seves famílies poguessen portar, guanyant-se la vida sense molestar ningú. Se'ls adjudicà pel President de la Col·lectivitat i pel president del CAL 35 fanecades, la casa, i la noria de la partida de l'Alqueria de Merle.

La Col·lectivitat de Camperols de Dénia va durar tota la Guerra Civil, malgrat que, per l'incorporació a l'exèrcit de molts dels seus membres, va quedar fins i tot dissolt el Consell d'Administració d'aquestes finques rústiques expropiades en octubre de 1938, segons va informar el President del Consell Municipal al Delegat de l'IRA d'Alacant.

En acabar la guerra es bloquegen tots els comptes bancaris que procedien d'entitats marxistes i entre aquests comptes del Banc

Espanyol de Crèdit, sucursal de Dénia, es troben les següents entitats agràries i els diners que posseïen en aquells moments²⁸.

Col.lectivitat Camperola de Treballador de la Terra.....	147.422,25 ptes.
Cooperativa Camperola	57,05 ptes.
Comité d'Enllaç-Control Panser.....	46,21 ptes.
Comité Local d'Exportació de fruites.....	19,65 ptes.

Com es pot observar per la quantia de diners que encara disposava la col.lectivitat podem suposar la seva gran importància fins 1939.

CONTROL DE LES TERRES CON- READES

La superfície dedicada al cultiu tant de secà com de regadiu del terme de Dénia era de 31.041 fanecades. La major part d'aquestes estaven controlades bé pel Ministeri d'Agricultura mitjançant l'IRA, o per algun sindicat com la CNT o l'UGT, o per la Federació Provincial de Camperols²⁹. Eren molt pocs els llauradors que no pertanyien a algun d'aquests grups, concretament el 3,5% del total de les terres dels llauradors. En una economia de guerra era difícil anar per lliure, puix la gestió dels adobs, sements, etc. i la comercialització dels productes a nivell individual es feia difícil, sino impossible.

La major part de les terres -13.225 fanecades- que equivalien al 42,60% del total conreat, varen quedar en mans de l'IRA. Eren terres procedents de les expropiacions i de les terres abandonades, aquestes últimes no provinents d'elements facciosos, sino de persones que anaven incorporant-se al front. Es fa difícil saber quines varen ser les expropiades i quines les abandonades, puix totes passaren a dependre de l'IRA, i

foren entregades als llauradors, tant als que formaven col.lectivitat com als que les treballaven a nivell individual. Tampoc sabem quantes terres expropiades foren a parar a mans de la col.lectivitat. De tota manera, el que si podem afirmar es que foren moltes les terres expropiades a Dénia, es podria explicar si es té en compte que foren les grans propietats les que passaren a mans de l'IRA. A la Província d'Alacant s'expropiaren el 18,94% de les terres útils³⁰. Al País Valencià el 13,18%. Com veien les terres expropiades a Dénia foren moltes més, el 42,60%, que s'aproximaria a les d'Andalusia amb el 39,32%³¹.

La CNT i l'UGT varen controlar a nivell individual dels seus propis camperols, una superfície més o menys igualada, el 16% la primera i el 14,8% la segona.

La resta de les terres, el 22,97% quedaren en mans dels camperols que pertanyien a la Federació Provincial de Camperols i que estaven organitzats a Dénia per una Cooperativa Camperola de la qual saben poques coses per la manca de material.

Distribució de les terres conreades a Dénia

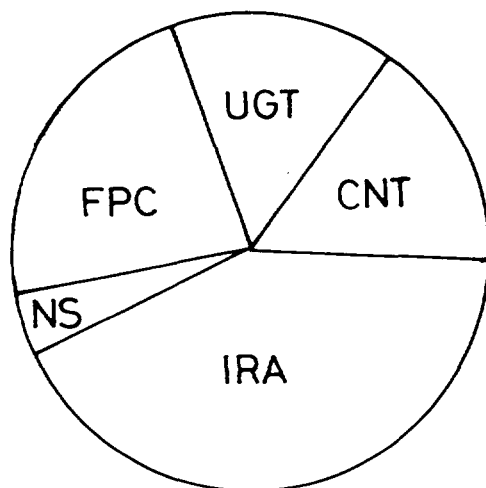
IRA.....	13.225 fanecades	42,6%
CNT.....	4.985 "	16,0%
UGT.....	4.608 "	14,8%
FPC.....	7.132 "	22,97%
N.S.....	1.091 "	3,5%
Total ...	31.041 fanecades	

²⁸ Lligall 214. AMD.

²⁹ La Federació Provincial de Camperols que s'havia constituït el 18 d'octubre de 1936, tenia com a objectiu agrupar a totes les societats, sindicats, cooperatives agrícoles i totes aquelles organitzacions de xicotets propietaris i camperols pobres. A Dénia existia una Cooperativa Camperola que va passar a formar part de la Federació Provincial de Camperols (FPC).

³⁰ BOSCH SÁNCHEZ, A. *Ugestias y Libertarios...* Ob. Cit.

³¹ BOSCH SÁNCHEZ, A. *Las colectividades: estado...* Ob. Cit.

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades del Ministeri d'Agricultura. Servei Agronòmic Nacional de 4-II-38.

CONCLUSIONS

Com ja hem assenyalat, és un treball obert del qual encara queda molt per investigar. Malgrat tots aquests interrogants cal destacar algunes conclusions.

A Dénia la política agrícola durant la Guerra Civil va estar sempre controlada per les instàncies superiors i en concret pel CAL, que aplicava tota la legislació que el Govern Republicà anava decretant perquè no es paralitzara un sector tan important com l'agrícola i del qual, a més de menjar moltes persones, havia d'aportar unes divises pels productes exportats.

No es va paralitzar mai la producció agrícola, ben al contrari es va procurar que en temps de guerra s'intensificara cultivant to-

tes les terres i sempre dintre de la legalitat vigent.

Es varen portar endavant experiències revolucionàries com la Col·lectivitat de Camperols de tipus mixte UGT-CNT, que malgrat no saber-ho encara tot sobre ella, ja podem afirmar que funcionava, i, bé, amb uns llauradors entusiastes, que produïen per a una economia de guerra.

Els sindicats van jugar un paper molt important i van orientar als seus afiliats sempre respecte a les alternatives que se'ls oferien als llauradors, ser llauradors de la seva pròpia terra a nivell individual o pertànyer a la col·lectivitat, sense cap coacció perquè optaren per una de les dues postures.

Però, ens queden molts dubtes per resoldre, en part per manca de treballs que fagen referència a Dénia en aquest important període de la nostra història. No sabem quina havia estat la trajectòria de l'UGT i la CNT en els temps de la República, i per això se'ns escapen les determinades postures que prengueren aquests sindicats en el tema de les expropiacions i les col·lectivitzacions. En concret desconeixem la força que tingueren els dos sindicats en el camp, i si vertaderament la CNT era majoritària ¿com no es va formar una col·lectivitat controlada sols per aquest sindicat i en l'any 1936 en els primers moments de la guerra?. Hem anat veient que deixaren prou llibertat als camperols per elegir el tipus d'explotació que vulguren, respectant sempre la propietat individual ¿com doncs s'explica la Federació de Camperols representada a Dénia per la Cooperativa camperola?, aquesta estava impulsada pel partit Comunista i a ella pertanyien els enemics de les col·lectivitats forçoses, però a Dénia no hem trobat cap constància d'enfrontament entre els que defensaven la propietat individual i la col·lectiva.

